

Kur'an'da Bir Anlatım Sanatı Olarak *Muhakkaku'l-Vukû' Ke'l-Vukû' Prensibi**

- An Explanation Art in The Qur'an: The Rule "The Events Which Will Certainly Happen Is Alike The One Which Has Happened." -

Harun Bekirođlu**

Atıf/Citation: Bekirođlu, Harun. "Kur'an'da Bir Anlatım Sanatı Olarak Muhakkaku'l-Vukû' Ke'l-Vukû' Prensibi / An Explanation Art in The Qur'an: The Rule "The Events Which Will Certainly Happen Is Alike The One Which Has Happened.". *Mesned: Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi / Journal of Mesned Divinity Researches*, 10/1 (Bahar 2019): 115-131.

Öz:

Kur'an'da bir anlatım sanatı olarak "Gerçekleşmesi kesin olaylar, olmuş gibidir." Kuralı Dil ve edebiyat, sanatın uygulandığı alanlardan birisidir. Kur'an-ı Kerim ilahi mesajlar içeren bir kitaptır. Bununla birlikte Kur'an ayetleri çeşitli anlatım sanatları barındırmaktadır. Bunlardan birisi de gelecekte kesin olacak olayların geçmiş zaman kalıbında anlatılmasıdır. Böylece okuyucu, bu olayların kesin olacağını hissetmektedir. Bu yöntemle okuyucunun bu olayların kesin olarak gerçekleşeceğine inanması sağlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Belâgat, Arap Dili ve Edebiyatı.

Abstract:

Language and literature are one of the areas which art has been used. The Qur'an is a book which includes divine messages but at the same time it implicates some expression arts. One of them is the events which will certainly happen in the future has been expressed as if occurred in the past. Thus, the reader feels that those events are definitely going to happen. With this method the reader has been convinced that the events are precisely going to take place.

Keywords: Tafseer, Eloquence, Arabic Language and Literature

* Bu makale, 26-28 Eylül 2016 tarihinde Çorum'da düzenlenen "Uluslararası Geçmişten Geleceğe Sanat Sempozyumu ve Sergisi" isimli sempozyumda sunulan tebliğın geliştirilmiş, gözden geçirilmiş ve makaleye dönüştürülmüş şeklidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir, harun.bekiroglu@inonu.edu.tr, ORCID 0000-0001-6815-8312

1.GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim, içerdiği mesajların yanı sıra dil ve üslûb bağlamında da okuyucuyu etkileyen sanatsal yönler barındırmaktadır. Çoğu zaman okuyucuya ulaştırmak istediği mesajı betimleyerek aktarmakta ve inandırıcılığını temin etmek için de farklı zaman kipleri kullanmaktadır. Böylece okuyucunun anlatılan hadisenin doğruluğu konusunda tereddüte mahal kalmayacak bir şekilde ikna olması beklenmektedir. Bu beklenti sadece söz/ahid verme ve gelecek zaman kipleri ile gerçekleşmemektedir. Kur'an'da mecaz-ı mürsel, kinaye, istiâre gibi birçok söz sanatının bulunması ile birlikte "sanatsal söz söylemenin adı olan Belağat" tekniğinin çok çeşitli yönlerinin kullanıldığı ve öne çıkarıldığı gözlemlenmektedir.

Bir kelimenin isim ya da mastar halinin kullanılması, fiil cümlesi ile ifade edilebilecek bir cümlenin isim cümlesi olarak kullanılması, okuyucuyu daha fazla etkilemek amacıyla şart cümlesinin tamamlanmaması ve gelecekte meydana gelecek bir olayı anlatırken okuyucunun zihninde bu olayın mutlaka gerçekleşeceği hissi uyandırmak ve buna olan inancını pekiştirmek için *mâzî*/geçmiş zaman fiilinin kullanılması bu yönlerden bazılardır. Çoğu zaman *mâzî* fiilin gelecek zaman anlamı içerecek şekilde kullanılmasına مُحَقَّقُ الْوُقُوعِ كَالْوُقُوعِ ya da إرادة الوقوع كالوقوع "Kesin olacak olan bir şey olmuş-bitmiş gibidir." kuralı adı verilmektedir.

Bu çalışmada, söz konusu kuralın Kur'an bağlamında manaya katkıları incelenecek ve Kur'an'da yer alan *mâzî* bir fiilin hangi esaslara göre gelecek zaman anlamında yorumlanabileceğinin esasları tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kur'an'da yaygın olarak karşılaşılan üsluplardan "gelecekte kesin olacak olayların, okuyucu tarafından mutlaka gerçekleşecek algısı ile kabullenmesini sağlamak için geçmiş zaman/*mâzî* kalıbı ile ifade edilmesi" anlamındaki مُحَقَّقُ الْوُقُوعِ كَالْوُقُوعِ ya da إرادة الوقوع كالوقوع ilkesinin birçok müfessir tarafından -bu şekilde tanımlanmasa da- olgusal olarak kullanıldığı görülmektedir.

Klasik tefsir metinleri incelendiğinde müfessirlerin *mâzî* fiilin *muzâri* anlamında kullanılmasına dair örnekleri ele alıp izah ettikleri ve kullanım hakkında çeşitli ifadeler kullandıkları görülebilir. Bunların bir kısmını şu şekilde ele alabiliriz:

Kural hakkında Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767) *فنسق بالماضي على الماضي* (ö. 150/767) *والمعنى مستقبل* “Konunun gelecek zamanda gerçekleşecek olmasına rağmen ayette geçmiş zaman kalıbıyla uyumlu olması için *mâzî* fiil, *mâzî* fiile atfedilmiştir. Ancak anlamı gelecek zamandır.” ifadesini kullandıktan sonra *mâzî* fiillerin gelecek zaman anlamında kullanılmasının “Kur'an'da buna benzer durumların tamamı için geçerli olduğunu” ifade etmektedir.¹ Zemaşerî (ö. 538/1144), *mâzî* formundaki *إِنَّا فَتَحْنَا* (Fetih 48/1-2) ayetinin gelecek zamana dönük bir müjde olduğu kanaatindedir. Gelecekte olacak bir olayın *mâzî* kalıbıyla aktarılması “Allah'ın bize verdiği haberlerde uyguladığı bir gelenektir. Zira bu haberler, inandırıcılığı ve gerçekliği bakımından mevcut ve gerçekleşip tahakkuk etmiş gibidir (لأنها في تحققها وتيقنها بمنزلة الكائنة الموجودة).”² Bu kuralı tanımlarken Beyzâvî (ö. 685/1286) *إرادة الوقوع كالوقوع* ifadesini,³ Nisâbü'rî (ö. 730/1329 [?]) *واجب الوقوع* ifadesini,⁴ Tibî (ö. 743/1342) *مجيء الماضي لتنزيل الكائن منزلة الواقع المتحقق* ifadesini kullanır.⁵ Muinüddin İcî (ö. 905/1500) *هي بمنزلة الواقع في تحققه* ifadesini,⁶ Şeyhzâde (ö. 951/1544) *محقق الوقوع في حكم الواقع* ifadesini,⁷ Ebüssuud Efendi (ö. 982/1574) ise *صيغة* ifadesini,⁸ ve *على تحقق وقوعه* ifadesini⁸ kullanmayı tercih etmektedir.⁹ Karaçelebizâde (ö. 1068/1658) “*muhakkaku'l-vukû' olan emri vâki' menziline*

¹ Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. 'Abdullâh Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Mu'essesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 2002), 1: 520-521.

² Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemaşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an hakaiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vucühi't-te'vîl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud v.dğr. (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1418/1998), 5: 534.

³ Ebû Saîd Nasîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî (ö. 685/1286), *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Subhî Hasen Hallâk ve Muhammed Ahmed el-Etraş (Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 1421/2000), 2: 251.

⁴ Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec Nisâbü'rî (ö. 730/1329 [?]), *Garâibü'l-Kur'an ve regâibü'l-Furkân*, thk. Zekeriyâ Umeyrât (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1996), 5: 328.

⁵ Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed Tibî (ö. 743/1343), *Fütühü'l-gayb fi'l-keşf an kınâi'r-reyb = Hâşiyetü't-Tibî ale'l-Keşşâf*, thk. İyad Ahmed el-Gavc ve Cemil Beni Ata (Dübey: Caizetu Dübey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerim, 1434/2013), 14: 368.

⁶ Ebü'l-Meâlî Muinüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Safevî İcî (ö. 905/1500), *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, thk. Abdülhamid Handavî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004), 3: 326.

⁷ Muhyiddin Mehmed Kocevi Şeyhzade (ö. 951/1544), *Hâşiye Muhyiddin Şeyhzade ala Tefsiri'l-Kadı el-Beyzavi = Hâşiye ala Tefsiri'l-Kadı el-Beyzavi*, thk. Muhammed Abdulkâdir Şâhîn (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999), 5: 242.

⁸ Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin İmad Ebüssuud Efendi (ö. 982/1574), *İrşadü'l-akli's-selim ila mezâya'l-Kur'âni'l-Kerim* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabi, t.y.), 9: 89.

⁹ Ebüssuud Efendi (ö. 982/1574), *İrşadü'l-akli's-selim ila mezâya'l-Kur'âni'l-Kerim*, 6: 303.

tenzil etmek” ifadesini kullanırken¹⁰ Şinkitî (ö. 1393/1973) *تَحَقَّقَ وَفُوعِهِ كَالْوُفُوعِ بِالْفِعْلِ* ifadesini kullanmaktadır.¹¹

Tefsir kaynaklarının yanı sıra Belağat ve Nahiv eserleri başta olmak üzere birçok kaynakta da aynı kurala atıf yapıldığı görülmektedir. Bu kural, *dil/lüga* çalışmalarında *وضع الماضي موضع المستقبل* şeklinde ya da *التعبير عن المعنى المستقبل* *بصيغة الماضي تنبيها على تحقق وقوعه* ifadesi ile “*Mâzî* fiil ile gelecek zamanı ifade etmek” anlamında Kur’an’ın dil özellikleri arasında gösterilmektedir.¹² Haddâdî (ö. 400/1010), Şerif el-Murtaza (ö. 436/1044), Ebû Hayyân Endelüsi (ö. 745/1344), Semîn el-Halebî (ö. 756/1355), Teftâzânî (ö. 792/1390), Zerkeşî (ö. 794/1392), Suyûtî (ö. 911/1505), Siyâlkûtî (ö. 1067/1656), İbnü’l-Hâc es-Sülemî (ö. 1232/1817) ile günümüz dilbilimcilerinden Abdüsselam Muhammed Harun ve Muhammed Abdülhalik Azime, bu kuralın Arap dilinin dikkat çeken bir niteliği olduğuna vurgu yapan ilim adamlarının bir kısmıdır.

Görüldüğü gibi Kur’an’da bir şeyin kesin bir şekilde meydana geleceğini hissettirmek için farklı kelime formlarının kullanıldığını ve bunun Kur’an üslubunun bir niteliği olduğunu ifade eden birçok müfessir ve dil bilimci bulunmaktadır. Kuralı farklı şekillerde ifade etseler de bütün kullanımları değerlendirerek adlandırdığımız *muḥakkaku’l-vukû’ ke’l-vukû’* prensibinin en yaygın kul-

¹⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi (ö. 1068/1658), *Ravzatü’l-ibrâr el-mübeyyin bi hakâiki’l-ahyâr* (Kahire: Bulak Matbaası, 1248/1832), 1: 88.

¹¹ Muhammed Emin b Muhammed Muhtâr Cekenî Şinkitî (ö. 1393/1973), *Edvâü’l-beyân fi izahî’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân*, nşr. Bekir b. Abdillâh Ebû Zeyd (Cidde: Dâru âlemi’l-fevâid, t.y.), 3: 330.

¹² Sa’deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Teftâzânî (ö. 792/1390), *Muhtasarü’l-meânî* (Kum: Dâru’l-Fikr, 1411), 81; Ebu’l-Abbâs Seyyid Ahmed b. Muhammed ibn Hamdûn b. el-Hâc el-Fâsî İbnü’l-Hâc es-Sülemî (ö. 1232/1817), *Hâşiyetü İbn Hamdûn ala şerhi’l-Mekkûdî* (ö. 807/1405) *li Elfiyyeti Mâlik* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1424/2003), 1: 13; Abdüsselam Muhammed Harun, *el-Esâlibü’l-inşâiyye fi’n-nahvi’l-Arabî* (Kahire: Mektebetü’l-Hancı, 1421/2001), 90; Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Endelüsi Ebû Hayyân Endelüsi (ö. 745/1344), *Tefsirü’l-Bahri’l-muhît*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1413/1993), 7: 93; Ahmed b Yûsuf Semîn el-Halebî (ö. 756/1355), *ed-Dürrü’l-masûn fi ’ulûmi’l-kitâbi’l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 1406/1986), 2: 364-365; Ebû Nasr Ahmed b Muhammed b Ahmed es-Semerkindî Haddâdî (ö. 400/1010), *el-Medhal li-ilmî tefsiri kitâbillahi teâlâ*, thk. Safvan Adnan Davudi (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 1408/1988), 233-235; Muhammed Abdülhalik Azime, *Dirasât li-üslubi’l-Kur’âni’l-Kerim* (Kahire: Dâru’l-Hadis, t.y.), 1: 147; Ebü’l-Kâsım Alemülhüda Ali b Hüseyin Şerif el-Murtaza (ö. 436/1044), *Emali’l-Murtaza: Gururü’l-fevaid ve dürrerü’l-kalaid*, thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhim (Dâru İhyai’l-Kütübî’l-Arabiyye, 1373/1954), 2: 198-199; Abdülhakîm b. Muhammed el-Hindî el-Pencabî Siyâlkûtî (ö. 1067/1656), *Hâşiyetü Abdülhakîm es-Siyâlkûtî ala tefsiri’l-Beydâvî* (İstanbul: Matbaatü’l-Âmire, 1270), 66.

lanımının محقق الوقوع *muhakkaku'l-vukû'* şeklinde olduğu görülmektedir.¹³ Bütün değerlendirmeler sonucunda *muhakkaku'l-vukû' ke'l-vukû'* ifadesinin müfessirlerin ve dilcilerin işaret etmek istedikleri anlama en uygun, manayı kapsayan ve aynı zamanda anlatılmak isteneni en kısa şekilde ifade eden bir tabir olduğunu söylememiz mümkündür.

3.MUHAKKAKU'L-VUKÛ' KE'L-VUKÛ' KURALI

Mâzî formundaki bir fiilin “geçmişte gerçekleşip bitmesi” ile “gelecekte kesin olarak gerçekleşeceği” arasındaki farklılık, ayetin anlamını da etkileyen önemli bir ayrımdır. Bu anlatım muhatabın ilerde karşılaşacağı olayları sanki görüyormuşçasına okumasını sağlamaktadır. Böylece anlam-duygu-irfan dizgisinde bir insan kimliği teşekkül etmektedir. Örneğin قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا “Rabbim gören biri olmama rağmen beni neden kör olarak diriltin? dedi/diyecek” (Tâhâ 20/125) ayetinde kullanılan dedi/قال fiilinin gelecek zaman kipiyle *diyecek* anlamında ifade edilmeye çalışıldığı açıktır. Bu durum ise okuyucuya ahiret inancıyla ilgili anlatılan bu hususların olmuş olaylar konumunda olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Öte yandan okuyucu *mâzî* kipiyle sanki oradaymış ve konuşulanları dinliyormuş gibi bir ruh dünyasına da sürüklenmektedir.

Kur'an'da gelecek/müstakbel zaman kipinde kullanılan fiil formları bulunmasına rağmen, *mâzî* kalıplar ile gelecek zaman anlamının kastedilmiş olduğu kiplerin anlam yönünden daha güçlü olduğunu belirtmek mümkün görünmektedir. Çünkü bu tür bir anlatım tarzı, aynı zamanda mütekellimin/sözü söyleyen kişinin iddiasındaki özgüven ve üstünlük iddiasını da barındırarak dinleyiciye yansıtmaktadır. Ebüssuud'a göre bu tür bir anlatımda kullanılan fiil, Allah'tan başkasına nispet edilemeyen bir fiil ise bu ifade, Allah'ın ilminin kemaline delalet ettiği gibi kudretinin kemaline de delalet eder.¹⁴ Ebüssuud Efendi'nin söylediklerini delillendirmek için örnek gösterdiği ayetlerden birisi şudur:

وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ

¹³ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah Zerkeşi (ö. 794/1392), *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 4: 245; Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî (ö. 911/1505), *el-İtkan fi ulumi'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2004), 2: 470-486.

¹⁴ Ebüssuud Efendi (ö. 982/1574), *Ma'âküdü't-Tirâf fi evveli sureti'l-Feth mine'l-Keşşâf* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2035/3, 23a.

“Cennetlikler cehennemliklere “Rabbimizin bize söz verdiği şeylerin gerçek olduğunu gördük. Peki, siz de Rabbinizin size vadettiklerinin gerçek olduğunu gördünüz mü?” diye seslendiler. “Evet!” dediler. Bir münadi aralarında “Allah’ın laneti zalimlerin üzerine olsun” diye bağırdı.” (Arâf 7/44)

Sözkonusu ayette, ahirette gerçekleşecek olan bir olaya yer verilmektedir. Cümleler *mâzî* ile ifade edildiği için okuyucu olayın gerçekleşeceğini hissetmekte ve tüm algısıyla olayın içerisindeymiş gibi bir duyguya sahip olmaktadır. Olayın muhatabın zihninde kesinliğine vurgu yapmak için “gördük, seslendiler, dediler, bağırdı” şeklinde *mâzî* kalıpta görülen fiiller, aslında gelecek zaman kipin olarak anlaşılmalıdır.¹⁵ Kıyametin henüz kopmamış olması ve cennet ile cehennem henüz mükâfat ve ceza mekânı olarak kullanılmaya başlanmamış olmasından dolayı fiillerin gelecek zaman anlamında olduğu anlaşılmalıdır.

Kur’an’ın çeşitli yerlerinde karşılaşılabilecek bu kullanım, onun edebi ve betimleyici niteliklerinden birisidir. Metin-anlam-muhatap-his ilişkisinde canlı bir anlatımın varlığı, Kur’an’ın sesi ile birleştiğinde okuyucuyu tefekküre sevk etmektedir.

Sekkâkî (ö. 626/1229) *mâzî* fiilin *muzâri* yerine kullanılmasıyla ilgili şu kuraldan bahsetmektedir: Muhatabın vukuundan şüphe duyduğu bir husus anlatılıyorsa bu durumda *mâzî* fiilin *muzâri* yerine kullanılarak mezkûr olaydaki şüphenin kaldırılmaya çalışıldığı ve hadisenin mutlaklık ifade ettiği söylenmiş olur. Örneğin *إِنْ يَتَّقُواكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَسْطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتُهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ* “Sizi ele geçirirlerse hepinize düşman kesilirler ve size fenalık yaparak ellerini uzatıp hakaret ederek dillerini uzatırlar ve kâfir olmanızı canı gönülden istediler/isterler.” (Mümtehine 60/2) ayetinde *وَدُّوا* kelimesinin *muzâri* değil *mâzî* kalıpla kullanılması, onların Müslümanların küfre dönmesi için ısrarlarından vazgeçmeyeceklerini ve bu konuda şüphe duyulmamasını ifade etmek içindir.¹⁶ Ayrıca “Kâfir olmanızı her şeyden daha öncelikli olarak arzularlar.” anlamını da ifade etmektedir.¹⁷

İbnü'l-Hâc es-Sülemî'ye (ö. 1232/1817) göre *mâzî* fiilin gelecek zaman anlamında kullanılması şu kurala bağlıdır: Mahkûm aleyhin gerçekleşmesi kesinlik taşıyorsa bu durumda *mâzî* fiil, gelecek zaman anlamında kullanılmaktadır.¹⁸ Örneğin, *أَتَى أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ* “Allah’ın emri geldi. O’nun erken gelmesini iste-

¹⁵ Ebü'l-Hasan Ali b Muhammed b. Habib Maverdî (ö. 450/1058), *en-Nüket ve'l-uyun tefsiri'l-Maverdî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 2: 227.

¹⁶ Ebû Ya'kub Siraceddin Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed Sekkâkî (ö. 626/1229), *Miftâhü'l-ulûm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983), 240.

¹⁷ Zemahşerî (ö. 538/1144), *Keşşâf*, 4: 513.

¹⁸ İbnü'l-Hâc es-Sülemî (ö. 1232/1817), *Hâşiye ala şerhi'l-Mekkûdî*, 1: 13.

meyin" (Nahl 16/1) ayetinde bulunan *emr* kelimesi, helak ya da kıyamet anlamına gelmektedir.¹⁹ Kıyametin ya da toplu helakin meydana gelişi geçmiş zamanda olmadığına göre *geldi* formundaki fiil *gelecektir* anlamında kullanılmıştır. *Emr* kelimesinin benzer bir kullanımına هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْعَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَفُضِي الْأَمْرُ (Bakara 2/210) ayetinde rastlamak da mümkündür. Dolayısıyla *emr* kelimesinin *geldi* anlamında kullanılması, *emrin* gerçekleşeceğinin kesinliğini ifade etmektedir.²⁰ Kıyamet sahnelerinden birinin anlatıldığı وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا "Rabbin(in emri) gelip melekler saf saf dizildiği vakit..." (Fecr 89/21) ayetinde yukardaki kurala ilave olarak Kur'an'ın farklı bir dil özelliğini görmek mümkündür. Burada da *geldi* fiili, *gelecek* anlamında kullanılmıştır. Dikkat çeken yön ise bir önceki ayette *geldi* ifadesi اَتَى fiili ile ifade edilirken, bu ayette جاء fiili ile anlatılmaktadır. Bu iki fiil arasında şöyle bir anlam farklılığı bulunmaktadır: جاء fiili kesinlik anlamı taşımakta iken اَتَى fiili şüphe anlamı barındırmaktadır. Kıyametin kopuşu kesin olduğundan ikinci ayette جاء fiili kullanılmıştır. Ancak ihtimal ve şüphe anlamı taşıyan اَتَى fiili ise muhatapların şüphe ve inkârlarını kapsamak ve ifade etmek içindir. Dolayısıyla اَتَى fiilinin kullanılmasıyla ayet, "Allah'ın emri gelecektir ancak bunun ne zaman olacağı gaybî bir bilgidir" anlamını ifade etmektedir.²¹

Teftâzânî'ye göre gelecek zamanın *mâzî* fiil ile ifade edilmesi, bir cümlenin zahiri anlamından çıkarılarak farklı bir manada kullanıldığı yerlerden birisidir. Aslında bu kullanım, kelimenin mecaza hamledilmesidir. Dolayısıyla zâhir/hakiki mana, geçmiş zamanı ifade etse de mecazî mana, bu fiilin gelecekte gerçekleşeceğini göstermektedir. Hakiki anlamın yerine *mecâzî* mananın tercih edilmesinin nedeni, olayın kesin olarak gerçekleşeceğine dikkat çekmektir. وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ "Sûr'a üfürüldü/üfürülecek ve ardından -Allah'ın dilediği hariç- gökte ve yerde bulunan her şey düşüp öldü/ölecek" (Zümer 39/68) ayetinde *mâzî* fiil, anlatılan olayın kesin olarak gerçekleşeceğini ifade etmek amacıyla zahir anlamı dışında/mecaz olarak gelecek zaman anlamında kullanılmıştır.²² Elmalılı, her iki anlamın da okuyucu tarafından anlaşılması için ayetin tercümesini "Ve Sûr üflenmiştir de göklerde kim var, yerde kim varsa çarpılıp yıkılmıştır. Ancak Allah'ın dilediği müstesnâ." şeklinde geniş zamanlı

¹⁹ Beyzâvî (ö. 685/1286), *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 3: 219.

²⁰ Zemahşerî (ö. 538/1144), *Keşşâf*, 2: 554; Semîn el-Halebî (ö. 756/1355), *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, 2: 364.

²¹ Muhammed Nureddin Münecid, *Teradüf fi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muasır, 1997), 147-151.

²² Teftâzânî (ö. 792/1390), *Muhtasarü'l-meânî*, 81.

yapmıştır.²³ Bu tercüme, hem söz sanatının hem de ayetin manasının göz önünde bulundurulduğu bir mealdir.

4. ARAP DİLİ BAĞLAMINDA MUHAKKAKU'L-VUKU'

Anlatılan bir olayın dinleyicide kesin kabul oluşturması için Arapça'da bazı yöntemler ve edatların kullanıldığı görülmektedir. Çoğunlukla *mâzî* fiilin gelecek zaman anlamında kullanımı şeklinde görülse de *inşâî* cümleler, edatlar, isimler ve *muzâri* fiillerde bir anlam zenginliği olarak kuralın uygulandığı görülmektedir.

4.1. İsim formundaki kelimelerde Muhakkaku'l-vuku'

Kur'an'da yer alan isim formundaki kelimelerin, -mesela fiil gibi- farklı bir formda ifade edilmesi mümkün iken kesinlik ve ikna edicilik niteliği sağlamak maksadına dönük olarak isim formu ile ifade edildiği görülmektedir. Şinkitî, Kur'an'da bazı isim formundaki kelimelerin kullanımında kesin gerçekleşecek olan bir olayın olmuş gibi anlatılma kuralının uygulandığı kanaatindedir. Bu durumu *إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ* ifadesiyle tanımlamaktadır. *فَيَكُونُ* "Bir şey için sözümüz onun olmasını murad ettiğimiz zaman sadece O'na ol! dememizdir." (Nahl 16/40) ayetini yorumlarken henüz var olmamış ancak gerçekleşmesi istenenin "şey" olarak tanımlandığını dolayısıyla varoluşu ifade eden *kün* kelimesinin iradeyi tanımlamak için kullanıldığını belirtmektedir. Bu itibarla henüz var olmayan ve *kün* kelimesinden sonra otantik bir kimlik kazanabilecek olan varlığın/şey meydana gelmesi, sanki olup bitmiş gibi değerlendirilmiştir. Bu durumun Kur'an'da kullanılan genel bir ilke olduğuna işaret eden Şinkitî'nin örnek olarak ele aldığı diğer bir ifade Yusuf Suresi'nde geçen şarap/hamr kelimesidir. Yusuf'un zindan arkadaşının rüyasını anlatırken kullandığı *إِنِّي أَرَانِي أُغَصِّرُ خَمْرًا* "Ben rüyamda kendimi şarap sıkarken gördüm" (Yusuf 12/36) ifadesinde şarap değil şaraplık üzüm sıkılmaktadır. Henüz şarabın/hamr somut bir varlığı henüz söz konusu da değildir; şarap, üzümün sıkılıp meyve suyunun hazırlanmasından sonra elde edilecek bir nesnedir. Fakat üzümün şaraba dönüşeceğinin kesinliğini ve bu beklentiyi ifade etmek için üzümün ikinci aşaması olan şarap kelimesi kullanılmıştır.²⁴

²³ Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942), *Hak dini Kur'an dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 6: 4136.

²⁴ Şinkitî (ö. 1393/1973), *Edvâü'l-beyân*, 3: 330.

4.2. İnşâî cümle-*Haberî* cümle bağlamında Muhakkaku'l-Vuku'

Taşıdığı anlama göre cümleler iki türdür: Doğruluk ya da yalan anlamı taşıyabilen cümleler *haberî cümle* olarak tanımlanırken, bu iki niteliğin bulunmadığı cümleler ise *inşâî cümle* olarak adlandırılır. *İnşâî* cümlelerin içeriklerinin gerçekleşmesi kesin değildir. Ancak haberî cümlelerde kesin olarak gerçekleşme anlamı bulunmaktadır.²⁵ Örneğin *إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ* “Biz sadece şunu söylüyoruz: mutlaka ilahlarımızdan birisi seni çarptı. (Hûd) şöyle dedi: Ben Allah'ı şahid tutuyorum; siz de şahit olun! İşte ben, ortak koştuğunuzun hiç birisini tanımıyorum!” (Hûd 11/54) ayetinde anlatılmak istenen mana *أَشْهِدُ اللَّهَ وَأَشْهَدُكُمْ* şeklindedir. Bununla birlikte *haberî* cümle formu yerine emir cümlesi kullanılmıştır. Zira Allah'ın şahitliği tartışmazdır. Ancak müşriklerin şahitlikleri belirsizlik barındırmaktadır.²⁶

4.3. Atıflarda Muhakkaku'l-Vuku'

Cümlelerin ya da kelimelerin bağlaçlarla bir birine bağlanması esnasında aynı formda olan kelimelerin ya da cümle şekillerinin kendi aralarında bir bütün oluşturması genel olarak göz önünde bulundurulmuş bir husustur. Bununla birlikte Zemahşerî ve Radî gibi âlimler *mâzînin muzâriye* atfını uygun görürken Ferrâ gibi âlimler ise bunun uygun olmadığı görüşündedirler.²⁷ Bu durumda *mâzî* fiil, *muzâri* fiil formundaymış gibi tevil edilir ve anlam bu şekilde ortaya konmuş olur. Örneğin *إِنْ نَشَاءُ نُنزِلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْيُنُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ* “Dilersek onlara gökten bir ayet indiririz de liderleri ona boyun eğler” (Şuarâ 26/4) ayetinde, *فَظَلَّتْ* fiilinin *فَظَلَّ* şeklinde *muzâri* anlamında olduğu ifade edilmiştir. Çünkü şartın fiiline/*cevab* atfedilmiş olduğu kabul edilmektedir.²⁸ Ancak bu yaklaşımların formel zorunlulukları ifade etmek için ortaya konan çabalar olduğunu ifade etmek gerekir. Zira Kur'an metninde *mâzî* formundaki bu fiil, aynı zamanda okuyucunun zihninde bir anda olup biten ve gerçekleşen bir sahneyi canlandırmaktadır. Böylece hem dil zevki temin edilmiş olmakta hem de inanç taşıyan bireyin kesin bir kabulle mezkûr hadiseyi onaylaması sağlanmaktadır. Bu da bireyin imanını önceleyen Kur'an'ın hedefini gerçekleştirmesine olanak sağlayan imkânlardandır.

²⁵ Harun, *el-Esâlibü'l-inşâiyye fi'n-nahvi'l-Arabî*, 90.

²⁶ Zemahşerî (ö. 538/1144), *Keşşâf*, 1418/1998, 2: 403-404.

²⁷ Zemahşerî (ö. 538/1144), *Keşşâf*, 1418/1998, 4: 298; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi Ferrâ' (ö. 207/822), *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kutub, 1983), 2: 276.

²⁸ Ebû İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl Zeccâc (ö. 311/923), *Me'âni'l-Kur'an ve i'râbuhu* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 4: 82.

4.4. Muzâri fiillerde Muhakkaku'l-Vuku'

Arapça'da *muzâri* fiiller, okuyucunun anlatılan olayın kesinliğini hissetmesi için *mâzî* anlamında kullanılabilir. وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ "Keşke zalimler -azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi şimdi de bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı!" (Bakara 2/165) ayetinde kullanılan إِذْ edatı, *mâzî* fiilin başında kullanılır.²⁹ Bu ayette ise *muzârinin* başında kullanılmıştır. Dolayısıyla إِذْ anlamında olup gelecek zamanda gerçekleşecek olan olayı, *mâzî* bir görüntüyle aktarmaktadır. *Mâzî* fiilin başında kullanılan bir edatın *muzârinin* başında kullanılması, edatın gelecek zaman anlamında anlaşılmasını ve görme eyleminin kesinliğini temin içindir.³⁰ Böylece okuyucu *azabı gördüklerinde* ifadesinin anlamını ve kesinliğini tüm benliğiyle hissetmektedir. Bu hissin daha fazla oluşması için şart cümlesinin cevabı da cümlede ifade edilmemiştir. Dolayısıyla okuyucu "*azabı gördüklerinde onları bir görseydin...*" şeklinde dehşetli bir tablo ile karşı karşıya kalmaktadır. Oradaki azabın şekli anlatılmayarak okuyucunun tahayyülüne bırakılması, okuyucunun düşünce dünyasını harekete geçirmektedir.

4.5. Edatlar ve Muhakkaku'l-Vuku'

Anlatılan olayın kesin olarak vuku bulacağını ifade etmek için kullanılan edatlardan birisi *İN* edatı olup ta'lil için kullanıldığında, söz konusu hadisenin mutlaka gerçekleşeceğini ifade eder. Örneğin وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ "Asla fütur etmeyin ve üzülmeyin! Mü'min olduğunuz için en üstün sizsiniz!" (Âl-u İmrân 3/139) ayetinde edatın cümleye kattığı kesinlik anlamı, talil ile sağlanmaktadır. Burada olduğu gibi fiilin *tahakkuku'l-vuku'* ifade ettiği tüm yerlerde edat, *İD* ile aynı kullanıma sahiptir.³¹

4.6. İsm-i Fâil ve İsm-i Meful ve Muhakkaku'l-Vuku'

İsm-i fâil ve *ism-i meful* formundaki kelimelerin mecaz yoluyla henüz gerçekleşmemiş olayların kesin gerçekleşeceğini ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ "Yapılanların karşılığı vâkidir/verilecektir." (Zariyât 51/6) ayetinde bulunan *ism-i fâil* formundaki *وَاقِعٌ* kelimesi, kıyametin kesinliğinin ifade

²⁹ Muhammed Saîd İsbir, *eş-Şâmil: mu'cem fi ulumi'l-lugati'l-Arabiyye ve mustalahatuha* (Beyrut: Dâru'l-Avde, 2004), 73.

³⁰ Siyâlkûtî (ö. 1067/1656), *Hâşiyetü'l-Beydâvî*, 66; Zemahşerî (ö. 538/1144), *Keşşâf*, 1: 237.

³¹ Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdadî Hâzin (ö. 741/1341), *Lübâbü't-te'vil fi meâni't-tenzîl = Tefsirü'l-Hâzin*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şâhîn (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 1: 301; Suyûtî (ö. 911/1505), *İtkân*, 2: 486; Zerkeşî (ö. 794/1392), *Burhân*, 4: 245.

etmek için gelecek zaman anlamında kullanılmıştır. Yine ذٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لِّلۡنَّاسِ “Bu, insanların hesap için bir araya toplanacağı bir gündür” (Hûd 11/103) ayetinde *ism-i mef'ul* formunda olan مَّجْمُوعٌ kelimesi, kesinlik ifade etmek için gelecek zaman manasında kullanılmıştır.³²

4.7. Muzâri fiilin mâzi formunda kullanılmasıyla Muhakkaku'l-Vuku'

Bir olayın kesin olarak gerçekleşeceğini ifade etmek için *Muzâri* kalıbındaki bir fiilin, geçmiş dönemde gerçekleşen bir olayı anlatıyormuş gibi -yani *mâzî* formunda- kullanıldığı görülebilmektedir. Bu kullanıma örnek olarak şu ayeti ele alabiliriz:

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضِعُّنَّ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُدَّبِحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ

“Firavun Mısır’da üstünlük tasladı ve halkını sınıflara ve gruplara ayırdı. Bunlardan bir grubu zayıf düşürerek oğullarını boğazladı ve kadınlarını sağ bıraktı. Bozgunluk çıkaranlardandı. Biz ise yeryüzünde zayıf bırakılmışlara iyilik yapmak, onları önder yapmak ve Firavun’un tüm varlığına sahip olmalarını istiyoruz.” (Kasas suresi 28/4-5) Ayette Firâvun’un halkını sınıfsal gruplara bölerek bir birine düşürdüğü ve gruplardan birini desteklerken diğerini sindirmek suretiyle sömürü sistemini ayakta tuttuğu anlatılırken ayetin başlangıcında *mâzî* fiiller (عَلَا - جَعَلَ) dikkat çekmektedir. Akabinde ise cümlenin *mâzî* fiiller ile devam etme beklentisi bulunmasına rağmen geçmiş zaman formu yerine *muzâri* fiiller (يَسْتَضِعُّنَّ - يُدَّبِحُ - يَسْتَحْيِي) kullanılmıştır. Fiiller arasındaki zaman çeşitliliğine bağlı bu üslubun nedeni, ayetin konusu ile ilintilidir. Binaenaleyh Musâ’nın anavatanları Mısır olmayan İsrâiloğulları’na gönderilişinin ardında yer alan faktörlerden birisinin de ezilen/يَسْتَضِعُّ bu halkı kurtarmak olduğu bilinmektedir. Öyleyse Allah’ın *mustazaflara* yardım ile ilgili *isteğinin*/نُرِيدُ Musâ’nın gönderilişinden önce ve *mâzî* formuyla olması gerektiği anlaşılmaktadır. Allah’ın İsrailoğulları’na yapacağı yardım ise *istedik* kalıbıyla değil *istiyoruz* formuyla ifade edilmiştir. Böylece ayetin anlamı “Firâvun halkından bir bölümü ezmek isterken biz ilerde onlara iyilik yapmak istiyorduk” şeklinde olup kesin olarak gerçekleşmesi istenen bir şeyin olmuş gibi anlatıldığı görülmektedir.³³

³² Teftâzânî (ö. 792/1390), *Muhtasarü'l-meânî*, 81.

³³ Nîsâbü'rî (ö. 730/1329 [?]), *Garâibü'l-Kur'an ve regâibü'l-Furkân*, 5: 328; İcî (ö. 905/1500), *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, 3: 236.

5. MUHAKKAKU'L-VUKU' VE KELAM İLİŞKİSİ

Mâzî formda kullanılan ve gelecek zaman anlamı taşıyan bir fiilin, sözü söyleyenin ilminin ve kudretinin yüceliğini ifade edip etmemesi konusunda çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu tartışmaların temeli *kelamullahın* niteliği ve Allah'ın sıfatlarının kemâline dayanmaktadır.

5.1. Muhakkaku'l-vuku' ve İlim-kudret ilişkisi

Gelecek zaman ifade eden *mâzî* fiilleri inceleyen Ebüssuud'a göre bu kullanımın hatibin kudretini gösterebilmesi için fiilin de failinin sözü söyleyen şahıs olması gerekir. Konunun Allah'ın yüceliği etrafında odaklanmasının nedeni, hem Kur'an i'câzını ispatlamak hem de Zemahşerî gibi Mu'tezile'ye mensup müfessirlerin "Kulun kendi fiillerini yarattığı" teorisine cevap verebilmektir.

Ebüssuud Efendi'ye göre Kur'an'da gelecek zaman anlamı taşıyan fiilleri iki kategoride değerlendirmek mümkündür.

a. Mutlak müstakbel fiiller: Ebüssuud Efendi'nin "*mâzî* ile tanımlanması ya da tanımlanmaması fark etmeksizin gelecek zaman anlamı taşıyan fiiller" olarak izah ettiği bu tür kullanımlara ait misallere çalışmamız içerisinde yer vermiştik.

b. *Mâzî* ile tanımlanan müstakbel fiiller: Ebüssuud Efendi'nin bu kısımda misal olarak ele aldığı ayet, *إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا* "Biz sana apaçık bir zafer verdik/vereceğiz" (Fetih 48/1) ayetidir. Bu ayette geçen *fetehnâ* fiili, form olarak *mâzî* olsa da gelecek zaman anlamında kullanılmıştır. Bu çıkarım, ayetin nüzul ortamından pekâlâ anlaşılabilir. Çünkü Mekke'nin fethini haber veren bu ayet, Mekke'nin Müslümanlar tarafından ele geçirilmesinden önce inmiştir ve Müslümanlar tarafından bir müjde olarak telakki edilmiştir.³⁴ Dolayısıyla *fetehnâ* ifadesiyle *fetih vereceğiz* manası kastedilmiş olmalıdır. Ebüssuud Efendi'ye göre *fetih/fetchnâ* fiilinin *mâzî* kalıbında olması ve Allah'ın *fethi biz verdik* diyerek fetih eylemini kendisine nispet etmesi, kulların fiillerinin Allah tarafından yaratıldığını göstermektedir. Ayrıca müstakbel fiillerin *mâzî* ile ifade edilmesini "mümkün kılan sebep", bunların olmuş ve bitmiş olaylar statüsünde değerlendirilmesi ve muhatap tarafından görülen ve müşahede edilen olaylar konumunda olmalarıdır. Bununla birlikte "olmuş ve bitmiş olaylar konumunda olmak" bütün müstakbellerin *mâzî* ile ifade edilmesini zorunlu kılan bir sebep değildir. Bundan dolayı Kur'an'da gelecek zaman fiillerinin bir kısmı, *mâzî* ka-

³⁴ Zemahşerî (ö. 538/1144), *Keşşâf*, 1418/1998, 5: 534.

lıpla ifade edilmemiştir.³⁵ Ebüssuud'a göre müstakbel fiillerin *mâzî* ile tabir edilmesini "tercih ettiren sebep" ise müstakbel anlamı taşıyan fiillerin, *mâzî* formunda kullanılmasındaki *işârî* manadır. *Fahve'l-kelâm* ile işaret edilen bu *işârî* mana ise haber verilen şeyin azametini ve yüceliğine delalet etmesidir. Bu konuyu geniş bir şekilde detaylandıran Ebüssuud, gelecek zaman anlamında kullanılan *mâzî* fiillerin bu özellikte olmasını zorunlu kılan ve tercihe şayan kılan sebebin ne olduğunu izah etmektedir. Buna göre zaman ve mekânla sınırlı olan şahısların haber verdiği fiiller şu niteliklerden ibarettir:

Birincisi: *Mâzî* fiiller

İkincisi: Müstakbel olan ve müstakbel üslubuyla kullanılan fiiller.

Üçüncüsü: *Mâzî* kalıp ile ifade edilen müstakbel fiillerdir.

Bunlar, fiilleri haber veren/*muhbirin* ilmine delalet ettikleri gibi bu fiillerin faillerinin kudretlerine de delalet ederler. Faillerinin kudretine delalet etmeleri, her üçünde de aynıdır. Müstakbel olup müstakbelle tabir edilen fiilin ilme delaleti, *mâzî* olan fiilin ilme delaletinden daha kuvvetlidir. Eğer müstakbel olup *mâzî* ile tabir edilmişse o fiildeki ilme delalet, ilk ikisinden daha kuvvetlidir. Fakat haber veren Allah ise müstakbel olup *mâzî* ile tabir edilen fiil, kesin olarak muhbirin ilminin kemâline delalet eder. Eğer muhbir, haber verdiği fiilin aynı zamanda faili ise bu fiil, muhbirin ilminin kemaline delalet ettiği gibi kuvvetinin/kudretinin kemaline de delalet eder. Örneğin "وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ" "*Aralarında hak ile hüküm verildi/verilecek*" (Zümer 39/69) ayetinde *mâzî* fiil, müstakbel anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda bu fiil, Allah'tan başkasının gerçekleştiremeyeceği bir fiildir. Dolayısıyla fiili haber veren kişi ile fiilin faili yani hükmü verecek olan aynı kişidir. Bu *mâzî* kalıp hem Allah'ın ilminin kemâlini hem de kudretinin kemâlini göstermektedir. Yine "إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا" "*Sana apaçık bir fetih verdik/vereceğiz*" (Fetih 48/1) ayetinde de Allah, hem muhbir hem de fail yani fethi gerçekleştiren ve verendir.

Ebüssuud Efendi'ye göre Allah'ın haber verdiği fiil başkasına isnat edilmişse muhbirin ilmine delalet eder; ama kudretine delalet etmez. Örneğin "وَنَادَى أَصْحَابَ الْأَعْرَافِ رَجَالًا" "*Araftakiler, bir takım adamlara ... diye seslendiler/seslenecekler*" (Araf 7/48) ayetinde *muzâri* anlamında kullanılan *mâzî* fiili bize haber veren Allah'tır. Seslenme eylemini yapacak olanlar ise *araftakiler*dir. Dolayısıyla buradaki *mâzî* fiil, muhbirin ilminin kemalini göstermekte ancak kudretinin kemaline dair bir delalet taşımamaktadır. İlmin kemaline delalet etmesi de kelâmın yüceliğini göstermesine yeter. Binaenaleyh Allah'ın müstakbel manasında

³⁵ Ebüssuud Efendi (ö. 982/1574), *Ma'âküdü't-Tirâf*, 23a.

olmasına rağmen *mâzî* kalıbı ile ifade ettiği fiiller, Allah'ın kesin ilminin kemaline delalet ettiği için bu haberler de yücedir. Allah'ın ilmi yüceyse haber verdiği bu fiiller de üstündür. İşte bu, müstakbel fiillerin *mâzî* ile kalıplarla ifade edilmesinin tercih sebebidir.³⁶

5.2. Muhakkaku'l-Vukû' ve Nübüvvet İlişkisi

Peygamberlerin ezelde mi seçildiği yoksa sonradan mı nübüvvet ile görevlendirildiği meselesi, Tefsir ve Kalam ilimlerinin müşterek konularından biridir. Ezelde nübüvvetle görevlendirildiğinde peygamberlerin çocuk iken sorumlulukları ve yükümlülükleri bağlayıcı mıdır? Nübüvvet çağrısı başlamadan önce mucize gerçekleşir mi? Gerçekleşen olaylar keramet midir mucize midir? gibi sorular da bu meselenin ileriki safhalarında ele alınması gereken konulardır.³⁷ Bu duruma Hz. İsa'nın beşikte konuşurken söylediği kabul edilen³⁸ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا "Ben Allah'ın bir kuluym. Allah bana kitab verdi ve beni nebi yaptı" dedi." (Meryem 19/34) ifadesini kullanması örnek olarak verilebilir. Buna göre çocukken kullandığı "verdi" ve "yaptı" fiillerinin *mâzî* anlamında kullanıldığı esas alındığında "ezelde nübüvvetle görevlendirildiği" anlamı, *mâzî* fiil gelecek zaman anlamında kullanıldığında ise "çocukluk döneminde nübüvvet görevinin olmayıp ileride kendisine bu görevin verileceği" anlamında bir yorum imkânı ortaya çıkmaktadır. Gelecekle ilgili verilen bu haber ise keramet sayılmaktadır. Bu durum, nübüvvet konusunda farklı yorumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.³⁹ Ebüssuud'a göre Hz. İsa'nın sözleri ya ezelde karar verilmiş olan hükmü ifade etmektedir ya da *muhakkaku'l-vuku'* kabilindedir.⁴⁰

6. SONUÇ

Sözün sanatsal anlatımı, verilmek istenen mesajın daha güzel algılanmasına katkı sağlayacağı gibi sözü dinleyen için dünyasına da etki eden bir yöntemdir. İnsanların yapmaları ya da yapmamaları gereken emirlerin anlatıldığı, kıyamette meydana gelen olayların betimlendiği ayetlerde oldukça çeşitli sanatsal anlatımların kullanıldığı görülmektedir. Bu şekilde bir duygu yoğunluğu oluşturulmaktadır.

³⁶ Zemahşerî (ö. 538/1144), *Keşşâf*, 1418/1998, 4: 323.

³⁷ İcî (ö. 905/1500), *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, 3: 339.

³⁸ Fahreddin Râzî (ö. 606/1209), *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 21: 214.

³⁹ Râzî (ö. 606/1209), *Mefâtihu'l-gayb*, 21: 214-215; İcî (ö. 905/1500), *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, 3: 346.

⁴⁰ Ebüssuud Efendi (ö. 982/1574), *İrşadü'l-akli's-selim ila mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerim*, 5: 363.

Kur'an'da ibadât, ukubât ve muâmelât konuları ele alınırken ayetlerin barındırdığı duygu yoğunluğu içeren üslubun niteliği de ortaya konulmalıdır. Aksi durumda okuyucu, Kur'an'daki betimlemenin yoğunluğunu iç dünyasında hissedemeyecektir. Bu yoğunluğun oluşması için kavramsal ve teorik bilginin muhataba öğretilmesinden ziyade kuralların sonuçta ortaya çıkardığı anlam ve duygusal etkileşim vurgulanmalıdır. Belağat ya da Tefsir derslerinde de Arap dili söz sanatları anlatılırken bu örneklerin ayetler üzerinden aktarılması, İlahiyat Fakültesi gibi eğitim kurumlarında yetişen öğrencilerin teori ve pratiği bir arada görmelerini sağlayacaktır. Ancak çoğu zaman sanatsal anlatımların Arap şiiri üzerinden yürütüldüğü müşahade edilmektedir. İşaret etmeye çalıştığımız ve bir örneğini tebliğimizde incelemiş olduğumuz sanatsal anlatımlar, Arapça bilgi düzeyi ileri seviyede ve Tefsir donanımı olan öğrencilere öğretilmelidir. Bu durum hem hazırlık sınıfı seviyesindeki öğrencilerin zorlanmasını engelleyecek hem de Kur'an ile ilgili yeterli harici/dış ve temel bilgilere sahip olan öğrencilerin Kur'an metnine vakıf olmalarına yardımcı olacaktır. Kur'an metninin Tükçe'ye aktarılması esnasında *mâzî* fiillerin nasıl karşılık bulacağı, meal sorunlarının çözülmesine katkı sağlayacaktır. Bu itibarla İlahiyat Fakültelerinde seçmeli olarak okutulan Kur'an Tercüme Teknikleri derslerinde Kur'an'ın sanatsal yönlerinin tercümeye nasıl yansıtılması gerektiği izah edilmelidir. Bu yolla meal çalışmalarında da bir tutarlılık sağlanacaktır. Bu itibarla gelecek zaman anlamında kullanılan *mâzî* fiillerin geniş zaman kipinde tercüme edilmesi yerinde olacaktır. İlahiyat Fakültelerinde seçmeli olarak okutulacak Kur'an Belağatı dersinde konuya eğilim gösteren yetenekli öğrencilerin ders görmesi, hedeflenen edebî duyarlılığı oluşturacaktır.

7. KAYNAKÇA

- Azime, Muhammed Abdülhalik. *Dirasât li-üslubi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Kahire: Dârü'l-Hadis, t.y.
- Beyzâvî (ö. 685/1286), Ebû Saîd Nasirüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Thk. Muhammed Subhî Hasen Hallâk - ve Muhammed Ahmed el-Etraş. Beyrut: Dârü'r-Reşid, 1421/2000.
- Ebû Hayyân Endelüsi (ö. 745/1344), Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Endelüsî. *Tefsirü'l-Bahri'l-muhît*. Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - ve Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Ebüssuud Efendi (ö. 982/1574), Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin İmad. *İrşadi'l-akli's-selim ila mezâya'l-Kur'âni'l-Kerim*. Beyrut: Dârü İhyai't-Turâsi'l-Arabi, t.y.
- Ebüssuud Efendi (ö. 982/1574), Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin İmad. *Ma'âkadü't-Tirâf fi evveli sureti'l-Feth mine'l-Keşşâf*. İstanbul. Bağdatlı Vehbi Efendi, 2035/3: 20-26. Süleymaniye Kütüphanesi.

- Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942). *Hak dini Kur'an dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Ferrâ' (ö. 207/822), Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi. *Me'âni'l-Kur'ân*. Beyrut: 'Âlemü'l-Kutub, 1983.
- Haddâdî (ö. 400/1010), Ebû Nasr Ahmed b Muhammed b Ahmed es-Semerkindî. *el-Medhal li-ilmi tefsiri kitâbillahi teâlâ*. Thk. Safvan Adnan Davudi. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1408/1988.
- Harun, Abdüsselam Muhammed. *el-Esâlibü'l-inşâiyye fi'n-nahvi'l-Arabî*. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1421/2001.
- Hâzin (ö. 741/1341), Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdadî. *Lübâbü't-te'vil fi meâni't-tenzîl = Tefsirü'l-Hâzin*. Thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şâhîn. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004.
- İbnü'l-Hâc es-Sülemî (ö. 1232/1817), Ebu'l-Abbâs Seyyid Ahmed b. Muhammed ibn Hamdûn b. el-Hâc el-Fâsî. *Hâşiyetü İbn Hamdûn ala şerhi'l-Mekkûdî (ö. 807/1405) li Elfıyyeti Mâlik*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1424/2003.
- Îcî (ö. 905/1500), Ebü'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Safevî. *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*. Thk. Abdülhamid Handavî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004.
- İsbir, Muhammed Saîd. *eş-Şâmil: mu'cem fi ulumi'l-lugati'l-Arabiyye ve mustalahatuha*. Beyrut: Dârü'l-Avde, 2004.
- Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi (ö. 1068/1658). *Ravzatü'l-ebâr el-mübeyyin bi hakâiki'l-ahyâr*. Kahire: Bulak Matbaası, 1248/1832.
- Maverdî (ö. 450/1058), Ebü'l-Hasan Ali b Muhammed b. Habib. *en-Nüket ve'l-uyun tefsiri'l-Maverdî*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- Mukâtil b. Suleymân (ö. 150/767). *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*. Thk. 'Abdullâh Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Mu'essesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 2002.
- Müneccid, Muhammed Nureddin. *Teradüf fi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muasır, 1997.
- Nisâbü'rî (ö. 730/1329 [?]), Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec. *Garâibü'l-Kur'an ve regâibü'l-Furkân*. Thk. Zekeriyâ Umeyrât. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1996.
- Râzî (ö. 606/1209), Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981.
- Sekkâkî (ö. 626/1229), Ebû Ya'kub Siraceddin Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed. *Miftâhü'l-ulûm*. Beyrut : Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Semin el-Halebî (ö. 756/1355), Ahmed b Yûsuf. *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. Thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1406/1986.
- Siyâlkûtî (ö. 1067/1656), Abdülhakim b. Muhammed el-Hindi el-Pencabî. *Hâşiyetü Abdülhakîm es-Siyâlkûtî ala tefsiri'l-Beydâvî*. İstanbul: Matbaatü'l-Âmire, 1270.

- Suyûtî (ö. 911/1505), Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkan fî ulumi'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2004.
- Şerif el-Murtaza (ö. 436/1044), Ebü'l-Kâsım Alemülhüda Ali b Hüseyin. *Emali'l-Murtaza: Gurerü'l-fevaid ve dürerü'l-kalaid*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 2 Cilt. Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1373/1954.
- Şeyhzade (ö. 951/1544), Muhyiddin Mehmed Kocevi. *Hâşiye Muhyiddin Şeyhzade ala Tefsiri'l-Kadı el-Beyzavi = Hâşiye ala Tefsiri'l-Kadı el-Beyzavi*. Thk. Muhammed Abdulkâdir Şâhîn. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Şinkitî (ö. 1393/1973), Muhammed Emin b Muhammed Muhtâr Cekenî. *Edvâü'l-beyân fî izahil-Kur'ân bi'l-Kur'ân*. Nşr. Bekir b. Abdillâh Ebû Zeyd. 9 Cilt. Cidde: Dâru âlemi'l-fevâid, t.y.
- Teftâzânî (ö. 792/1390), Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullâh. *Muhtasarü'l-meânî*. Kum: Dârü'l-Fikr, 1411.
- Tîbî (ö. 743/1343), Ebü Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed. *Fütühü'l-gayb fî'l-keşf an knâi'r-reyb = Hâşiyetü't-Tîbî ale'l-Keşşâf*. Thk. İyad Ahmed el-Gavc - ve Cemil Beni Ata. 17 Cilt. Dübey: Caizetu Dübey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerim, 1434/2013.
- Zeccâc (ö. 311/923), Ebü İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl. *Meânî'l-Kur'an ve i'râbuhu*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.
- Zemahşerî (ö. 538/1144), Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b Ömer b Muhammed. *el-Keşşâf an hakaiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fî vucühi't-te'vîl*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz - ve Fethi Abdurrahman Ahmed Hicazi. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1418/1998.
- Zerkeşî (ö. 794/1392), Ebü Abdullâh Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.